

IN MEMORIAM

MILIVOJ SOLAR

(1936–2025)

Profesor Milivoj Solar napustio nas je 16. rujna 2025. godine. U ovo vrijeme brze komunikacije vijest se hitro proširila i gotovo nema važnijeg tiskanog ili elektroničkog medija koji taj odlazak nije obilježio prilogom, emisijom ili tekstom sjećanja. Bivši suradnici i prijatelji, bivši studenti i čitatelji, pripadnici različitih generacija, osjetili su se potaknutima da prepoznaju i odaju poštovanje onome što su od profesora naučili i ugradili u svoj profesionalni ili osobni život.

Profesor Solar obilježio je niz generacija jer je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu radio od 1963. do umirovljenja 2006, a zatim je kao emeritus predavao sve do 2015. Odsjek za komparativnu književnost preuzeo je od njegova utemeljitelja Ive Hergešića. Početkom sedamdesetih bio je idejni tvorac reforme studija komparativne književnosti, zahvaljujući kojoj je taj studij postao jedini na Fakultetu na kojem su studenti, u okviru zadanih kategorija, slobodno birali kolegije. Solarovu vodeću ulogu u toj reformi opisao je iz prve ruke Pavao Pavličić (2016), dočaravajući usto i atmosferu sklada i ljudske povezanosti među kolegama, kojoj je glavno vezivo bio upravo Solar. Brojni današnji komentatori tu reformu komparatistike iz sedamdesetih uspoređuju s mnogo kasnijom Bolonjskom, no valja reći da je, za razliku od Bolonjske koja studente disciplinira, nadzire i boduje, sistem po kojem je tada osmišljena komparativna tražio od studenata da (bez žurbe i tijesnih rokova) osluhnu svoje književno i znanstveno biće i da izborom kolegija kreiraju buduće sebe. Na sličan je način bila koncipirana i sama Solarova nastava, koji god da je kolegij držao. Antitetično postavljena između shvaćanja književnosti kao “obične” priče i shvaćanja književnosti kao misli, odnosno ideje koja djelo veže za svijet i pripisuje mu neki smisao, Solar je studente nukao da čitanjem shvaćaju svijet oko sebe te, nije pretjerano reći, da dođu do neke vrste samospoznaje. U predgovoru *Ideje i priče*, uostalom, jasno je izrekao svoju vjeru da nastavu književnosti treba prožimati “onaj duh koji teži prema jedinstvu nastave i života” (1974: 8). Dakako, pri tome nije davao gotove odgovore, ni o razumijevanju književnih djela, ni o načinu na koji će ih studenti ugraditi u vlastito sazrijevanje, a konačno ni o samoj odluci hoće li ih (samo) prepričavati ili (filozofski) tumačiti.

Premda je stvarao u vrijeme Zagrebačke stilističke škole, Solar se od nje bitno razlikovao. Smatrao je da se u svakom prepričavanju iste priče krije neko naše razumijevanje te priče, pa je dakle i sama kritika, zapravo, alegoreza, a ne parafraza. Književni tekst treba tumačiti u kontekstu, a taj je kontekst totalitet određene povijesne epohe, odnosno stanje u razvoju njezina duha. Između znanosti o književnosti (u čijem je fokusu priča, *mythos*) i filozofije književnosti (koja promišlja svijet, istinu, *logos*) preferirao je filozofiju, smatrajući da je težnja znanstvenosti dovela do ograničenja književnog djela na njegov oblik i jezik te do njegova isključenja iz svijeta i povijesti (radovi o odnosu filozofije i proučavanja književnosti okupljeni su u njegovoj monografiji *Filozofija književnosti* iz 1985). Htio je da filozofija književnosti preobrazi i samu paradigmu povijesti književnosti, stavljajući

neki nad-književni (hegelijanski) smisao na mjesto smjene stilova i epoha (Dukić 1995: 49; usp. Solarove knjige *Suvremena svjetska književnost*, 1982. i *Povijest svjetske književnosti*, 2003, te osobito njegova razmišljanja o odnosu modernizma i postmodernizma u djelu *Laka i teška književnost*, 1995a).

Odabir između filozofije i znanosti o književnosti nije međutim shvaćao kao aut-aut. Solarova se misao oblikovala u hermeneutičkom krugu (Brlek 2012, 2025), priječila antitezi da prijede u sintezu, odnosno do kraja zadržavala svoje Janusovo lice (Biti 1989). Upravo je znanosti o književnosti, teoriji i podučavanju o njoj, dao neke od temeljnih priloga, poput *Teorije književnosti* koja je od 1976. izašla u dvadesetak izdanja. Pred kraj karijere mu baš i nije bilo drago što ga se identificira primarno kao autora jednog udžbenika (kako je šaljivo rekao u jednom televizijskom intervjuu), a ne niza znanstvenih rasprava i eseja o filozofiji književnosti, no u tome nije bilo ničeg lošeg: najprije zato što je i sam taj priručnik dobrim dijelom pisan iz filozofske perspektive, nukajući buduće studente na razmišljanje o načelima jezičnog stvaranja umjesto da ih obaspe književnim klasifikacijama, a zatim i zato što je baš tom uspješnicom ušao u široku, pa i popularnu kulturu i postao neka vrsta ikone. Bijeje korice s crvenim Pegazom *Teorije književnosti* pojavljuju se naime oko 2020. godine u TV-seriji *Crno-bijeli svijet* (kojoj su tema zagrebačke, hrvatske i jugoslavenske osamdesete godine), u rukama junakinje Une, nesuđene studentice fonetike i komparativne, pokazujući kako je Solarova *Teorija književnosti* u tom desetljeću – a i prije i poslije njega – bila temelj humanističke naobrazbe, zajednička jezgra znanja kakvih u današnjem fragmentiranom polju književnoznanstvenih pravaca i metodologija ima doista malo. Uostalom, Solar ni u svom kasnijem radu nije napustio pisanje književnoznanstvenih priručnika: *Rječnik književnog nazivlja* je iz 2006, a *Književni leksikon* iz 2007.

Premda je doktorirao na Franu Galoviću, Solar se tijekom radnog vijeka pretežno bavio prozom, ne gubeći iz vida njezin odnos prema poeziji, a ni prema mitu, kojem nije htio dodijeliti trajno mjesto ni na polu poezije ni na onom proze. Slijedeći najprije Hegela, zatim marksističku kritiku i ranog Lukácsa, roman je promatrao kao proizvod moderniteta, i u odnosu prema totalitetu epohe. Razmišljao je o procesu u kojem roman postupno postaje svjestan rastućeg jaza između zbilje i njezina romanesknog modela te se prepušta višestrukim filozofskim mogućnostima, pravoj strasti za tumačenjem i za njegovim beskrajnim umnožavanjem, kao što je to kod Kafke. Bavio se postmodernim romanom, osobito Calvinom, tumačeći nemoć postmodernog romana da dosegne zbilju, i njegovu autotematizaciju kao izazovnu demonstraciju potpunog gubitka smisla i kao konačnu krizu te književne vrste. No, kako primjećuje Tatjana Jukić, u vrijeme kad promišlja o krizi romana Solar se ponovno počinje baviti mitom, kao da u njemu vidi "korijensku manifestaciju novonastajuće episteme", pa bi u tom smislu "obnova mita mogla potkopati sadašnju poziciju romana, i kroz ovo potkopavanje (trivijalizaciju?) naslutiti novu globalnu paradigmu, baš kao što su to prozne vrste, općenito, a posebice roman, učinili s modernitetom" (Jukić 1995: 173-176).

Solarov najosebujniji tekst o povijesti romana nesumnjivo je *Smrt Sancha Panze* (1981). U njemu filozofsko razmišljanje o razvoju romana preuzima oblik pripovijedanja o sudbini Sancha Panze koji, nakon smrti Don Quijotea, postaje romanopisac, ali nakon nestanka veze s totalitetom, do kojeg dolazi u vrijeme nakon građanskog romana devetna-

estog stoljeća, umire i predaje pero onim nesigurnim pripovjedačima koji će nakon njega raspravljati o potrazi za smislom, poput Dostojevskog, ili utvrđivati njezinu uzaludnost, poput Kafke. Sancho je bio rođen za priču, a ne za ideju; kad roman počne filozofirati, on umire. *Smrt Sancha Panze* izvanredan je eksperiment filozofije romana u kojem je romaneskni oblik zarazio samog autora. Kako je primijetila Andrea Zlata (1995: 98–99), Solar tu pripovijeda kao sveznajući pripovjedač, ali onaj kojeg čitatelji identificiraju s autorom i doživljavaju kao subjektivnog kazivača. Solarovi neobični načini pisanja teorijskih tekstova u obliku filozofiranja bez zaključka, kao i njegova otvorena tumačenja književnih djela, često su bliski usmenom kazivanju, monologu ili razgovoru, koji ostavljaju dojam da ih je uvijek moguće nastaviti. U tom smislu nastaje i njegov *Mit o avangardi i mit o dekadenciji* (1985c), kao napor da se na nizu književnih primjera – od kojih je vjerojatno naslavnija njegova interpretacija Bulgakovljeva *Majstora i Margarite* – pokaže kako proza može sama stvarati privid mitski oblikovanih odgovora, ali kako je zadatak tumača ukazati na to da mitovi koji su prisutni u prozi – a riječ je o mitovima avangarde i dekadencije koji se u nekoj mjeri mogu povezati s mitovima racionalizma i iracionalizma, a međusobno su u isto vrijeme i povezani i isključivi – nisu u proznim djelima prisutni na način na koji bi bili prisutni u mitologiji. Naime, ne daju nikakav konačan odgovor.

Osim velike forme romana Solara su zaokupljali i jednostavni oblici, načini na koje se opsežno pripovijedanje sažima i zgušnjava u kratke forme počevši od novele preko fragmenta i eseja (*Eseji o fragmentima*, 1985a) do bajke, mita, vica (*Ideja i priča*, 1974; *Roman i mit*, 1988) ili grafita. Mit ga je međutim zanimao i zbog same svoje fenomenologije, zbog načina na koji opstaje u raščaranom dobu. I kad je mrtav, čovjekova potreba za njim ne prestaje, pa se Solar bavi oblicima u kojima mitska slika svijeta kao način strukturiranja zbilje ostaje nakon pobjede logosa. Promatranje književnosti koja čuva jezgru divlje misli, promatranje kojem je potreban uvid u čitavu kulturu, približava ga Levi-Straussu i strukturalizmu. Ostatke mitskog mišljenja u suvremenim, usmenim, svakodnevnim pripovjednim oblicima (na primjer u mitu o letećim tanjurima) promatrao je s iskrenom znatiželjom i bez straha od optužbe za trivijalnost kakva ga je, da je bio manje filozofičan, mogla snaći u vrijeme u kojem su akademski uzusi bili mnogo tvrdi nego danas. Krajem osamdesetih, u *Mitu o avangardi i mitu o dekadenciji*, povlačio je razliku između ideologije i mita te vidio mit kao barbarizaciju, retardaciju, trivijalizaciju ideologije, odnosno kao pokušaj ponovnog uspostavljanja nekog tipa nerasklojene kulture. Zatim se mitu vratio desetak godina poslije, u svijetu koji se u međuvremenu stubokom promijenio.

Samu tu prijelaznu točku, točnije od 1987. do 1990, Solar je proveo na vrlo izloženoj koti: kao republički sekretar za kulturu i obrazovanje, danas bismo rekli ministar. Suvremenici se mašom sjećaju da je funkciju prihvatio nerado, ali obavljao savjesno i sa željom da bude društveno koristan (Pavličić 2016). Jurica Pavičić (2025) objasnio je i u čemu se sastojao njegov tih, ali supstancijalan doprinos, čije blagotvorne učinke uživamo i danas (na primjer u tome što imamo vrlo nisku stopu napuštanja srednje škole ili u tome što mnogi učenici strukovnih škola upisuju studij): proveo je, ili pomogao provesti, neku vrstu revizije Šušarove reforme, u kojoj su sanirani njezini nedostaci, a usto sačuvane njezine dobre strane. Obnovljene su gimnazije, vratio se integritet četverogodišnje srednje škole, ali je istovremeno sačuvana horizontalna prohodnost. Sam Solar, u jednom intervjuu iz 1995, jednostavno je odgovorio na pitanje o toj svojoj ulozi: "Čim radite u tom poslu,

pišete, objavljujete, ne možete od nekog angažmana pobjeći. Nisam to nikada posebno volio, a nisam volio ni ovakve intervjuje, a mislio sam da ću moći nešto malo i napraviti. Nisam imao iluzije. A što se tiče reforme: ona ne bi umrla sama od sebe, netko je tu morao i raditi..." U drugom intervjuu, iz 2022, dodaje i što je bila njegova najveća neostvorena iluzija: "Mislio sam da ću moći učiniti neke stvari da ne dođe do rata, ali sam se prevario."

Kad se vratio znanosti (a nastavu na fakultetu nikad nije ni napustio), vratio se onome što su mnogi u devedesetima počeli primjećivati u društvu oko sebe: suvremenim mitovima. Gledano Solarovim pojmovljem, najveću prijelomnicu suvremenog doba – globalnu 1989, ali ovdje za nas još relevantniju hrvatsku 1991. – mogli bismo vidjeti kao prijelaz iz doba dekadencije, vremena prosvjetiteljske ideologije koja je bila u raspadu i raslojavanju, u doba neke vrste retroavangarde, novog svijeta koji se htio utemeljiti na starom i koji je od tog starog stvarao mit. Solar se nije bavio mitovima koje su tada u svakodnevici koja nas je okruživala otkrivali povjesničari, sociolozi i etnolozi (većinom slijedeći konstruktivističke teorije nacije iz osamdesetih), poput rođenja nacije, tisućugodišnjih kraljevstava, predziđa kršćanstva. Umjesto toga dao nam je filozofske alate da ih razumijemo. Usto, zaokupljali su ga svakodnevni i neumjetnički pripovjedni oblici, u čemu je, kako je primijetila Renata Jambrešić Kirin (1995), bio "usamljeni prethodnik recentnog proširivanja interesa (i) hrvatske književne teorije za neumjetničku prozu i govorne žanrove". Takvim širokim zahvaćanjem znao je uspostaviti vezu između suvremenih mitova i trivijalne književnosti, ili, kako je gore spomenuto: smrt romana vodila ga je istovremeno i trivijalnom i mitskom. Trivijalno je pak vodilo kiču, o čemu je u spomenutom intervjuu iz 1995. izrekao sud koji umnogome vrijedi i danas: "Ja sam se bavio kičem i imao sam za nj uvijek veliko razumijevanje, ali bitno je to što kič, kako možemo nazvati manifestacijsku kulturu, ne smije progutati odozdo visoku kulturu, a to se u Hrvatskoj pomalo zbiva", te pomirljivo dodao: "Da se razumijemo, vi danas morate respektirati neke državne propagandne interese, interese kiča, samo – razmjeri nisu u redu."

Ostavština profesora Solara tolika je da će jamačno svako vrijeme u njoj naći svoj ključ. No danas se čini da je u njoj najinspirativniji upravo način na koji je, čitavim tijekom svog bavljenja prozom, Solar provukao svoju misao o mitu. Radi se o dubokoj i nedogmatskoj misli, koja shvaća da smo, kako glasi njegov naslov, Edipova braća i sinovi, i da ga možemo voljeti kao braća, ali da mu moramo odolijevati kao njegovi sinovi i kćeri: "Mit je naš otac kojeg mrzimo, i brat kojeg ljubimo: mi bismo htjeli da ga slušamo, da ga razumijemo, a htjeli bismo i da ne ponovimo ono što je Edipa natjeralo da se oslijepi. Htjeli bismo da ga ubijemo, i da ga slijedimo; htjeli bismo da znamo, i da vjerujemo, a jedno drugo, čini se, isključuje" (1998: 218). Solar zna da književnost ima rješenje za te dvije isključive pozicije: "Razorna moć mita gubi se jedino ako se od njega možemo odmaknuti; ništa ga ne može dokinuti kao ironija" (1998: 217). U toj misli postoji lijepo suglasje između Milivoja Solara i Zorana Kravara, koji nas je napustio 2013, a koji je svoje bavljenje anti-modernističkim svjetonazorima u umjetnosti opisao na sličan način: "Događa se stoga da svako malo zavirujemo u knjige u vezi s kojima bismo rado primijenili lukavstvo kakvim je Odisej nadmudrio Sirene: odslušati glazbu, ali se čuvati utjecaja" (Kravar 2009: 68). S time se, konačno, može povezati i sud koji je o Solarovu načinu mišljenja povodom njegove *Filozofije književnosti* napisao Vladimir Biti (1989: 29): "Jasno opredijeljen za tzv. humanističku liniju u tradiciji zapadnoevropske filozofije, Solar smatra sustavno mišljenje

jedinim kritičkim filozofskim mišljenjem, jer se otima opasnosti da uslijed neuspjeha tradicionalne estetike utekne u iracionalizam, mistiku i teologiju i time potajice, ali utoliko sramnije, dopadne restaurativne ideologije."

U surovo vrijeme u kojem živimo, a u kojem su u krizi ne samo humanističke znatnosti nego humanističke vrijednosti uopće, i u kojem jeftini mitovi odnose lake pobjede, djelo profesora Solara ostaje oslonac i nada da će i u technologiziranom, militariziranom i ogrubjelom svijetu opstati kritička misao, filozofska mudrost, racionalizam, nedogmatizam i ljudskost.

Natka Badurina

LITERATURA

- Biti, Vladimir. 1989. "Janusovo lice filozofije". U: V. Biti, *Pripitomljavanje drugog: mehanizam domaće teorije*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo: 23–32.
- Brlek, Tomislav. 2012. "Solar, Milivoj". U: *Hrvatska književna enciklopedija*, IV, s.v.
- Brlek, Tomislav. 2025. "Filozof književnosti (In memoriam: Milivoj Solar)". U: *Kritika h,d,p*. Internet. 1. listopada 2025.
- Dukić, Davor. 1995. "Promišljanje književne historiografije u hrvatskoj znanosti o književnosti". U: *Trag i razlika. Čitanja suvremene hrvatske književne teorije*. Ur. V. Biti, N. Ivić i J. Užarević. Zagreb: Naklada MD – HUDHZ: 39–56.
- Jambrešić Kirin, Renata. 1995. "Razumijevanje književnosti u M. Solara i V. Bitija". U: *Trag i razlika. Čitanja suvremene hrvatske književne teorije*. Ur. V. Biti, N. Ivić i J. Užarević. Zagreb: Naklada MD – HUDHZ: 219–241.
- Jukić, Tatjana. 1995. "O trijadi romana, (njegove) povijesti i teorije u V. Žmegača i M. Solara". U: *Trag i razlika. Čitanja suvremene hrvatske književne teorije*. Ur. V. Biti, N. Ivić i J. Užarević. Zagreb: Naklada MD – HUDHZ: 155–177.
- Kravar, Zoran. 2009. *Uljanice i duhovi*. Zagreb: Profil.
- Pavičić, Jurica. 2025. "Milivoj Solar, moj profesor i zaboravljeni ministar". *Jutarnji list*, prilog *Magazin*, 20. rujna 2025, str. 26–27.
- Pavličić, Pavao. 2016. "Solarni sustav: osamdeset godina profesora Milivoja Solara". U: *Forum: mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, god. 55, knj. 88, 10/12: 1237–1246.
- Solar, Milivoj. 1974. *Ideja i priča*. Zagreb: Liber.
- Solar, Milivoj. 1976. *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Solar, Milivoj. 1981. *Smrt Sancha Panze. Ogledi o književnosti*. Zagreb: NZMH.
- Solar, Milivoj. 1982. *Suvremena svjetska književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
- Solar, Milivoj. 1985a. *Eseji o fragmentima*. Beograd: Prosveta.
- Solar, Milivoj. 1985b. *Filozofija književnosti*. Zagreb: SNL.
- Solar, Milivoj. 1985c. *Mit o avangardi i mit o dekadenciji*. Beograd: Nolit.
- Solar, Milivoj. 1988. *Roman i mit*. Zagreb: August Cesarec.
- Solar, Milivoj. 1995a. *Laka i teška književnost*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Solar, Milivoj. 1995b. "Pomoću Santa Barbare čitao sam Marquesa". Intervju vodila Mirjana Dugandžija. *Vjesnik*, prilog *Danica*, 17. lipnja 1995, str. 3.

- Solar, Milivoj. 1998. *Edipova braća i sinovi*. Zagreb: Naprijed.
- Solar, Milivoj. 2003. *Povijest svjetske književnosti*. Zagreb: Golden marketing.
- Solar, Milivoj. 2006. *Rječnik književnog nazivlja*. Zagreb: Golden marketing.
- Solar, Milivoj. 2007. *Književni leksikon*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Solar, Milivoj. 2022. “Predavanje je zanat, a ja sam samo obrtnik predavač”. Intervju vodila Katarina Luketić. U: *Kritika h,d,p*. Internet.
- Zlatar, Andrea. 1995. “Ja’ književne teorije”. U: *Trag i razlika. Čitanja suvremene hrvatske književne teorije*. Ur. V. Biti, N. Ivić i J. Užarević. Zagreb: Naklada MD – HUDHZ: 87–106.